

Opinia dotycząca rozprawy doktorskiej mgr Bartosza Kwiatkowskiego
pt. „WYBRANE CECHY OSOBOWOŚCI A ZACHOWANIA PROAKTYWNE OSÓB
POZBAWIONYCH WOLNOŚCI”
z Wydziału Psychologii Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie
promotor: Prof. dr hab. Aleksandra Korwin-Szymanowska

Rozprawa doktorska mgra Bartosza Kwiatkowskiego „Wybrane cechy osobowości a zachowania proaktywne osób pozbawionych wolności” to praca empiryczna, zaprojektowana w nurcie badań korelacyjnych, głównie nad podmiotowymi uwarunkowaniami radzenia sobie osób pozbawionych wolności z perspektywą przygotowywania się do życia wolnościowego po odbyciu zasądzonej im kary. Problem poruszany w dysertacji jest obecnie bardzo ważny tak od strony badawczej, jak i społecznej z kilku powodów.

Po pierwsze, ideologia penitencjarna na przestrzeni wieków zmieniała się zarówno pod względem organizowania zakładów karnych i traktowania osadzonych, jak i pod względem wdrażania nowych idei resocjalizacji przestępców. Po drugie, niezależnie od rodzaju miejsca wykonywania środków izolacyjnych zakład karny stanowi specyficzny rodzaj środowiska społecznego, w którym ludzie są poddawani przymusowej izolacji od świata zewnętrznego ze skutkami zarówno dla skazanych, jak i szeroko rozumianego otoczenia społecznego. Po trzecie, wymuszanie respektowania obowiązujących regulaminów oraz presja postępowania w określony sposób w miejscach wykonywania środków izolacyjnych powoduje zahamowanie większości racjonalnych i użytecznych aktywności u osób odbywających karę pozbawienia wolności, zamiast je pobudzać. Dlatego też od dłuższego już czasu poszukuje się na świecie nowych sposobów na rozwiązanie paradoksu polegającego na tym, że racjonalne sposoby karania powodują irracjonalne zachowania i strategie przystosowania osadzonych.

W tym nurcie poszukiwań mieści się zamysł i realizacja dysertacji mgra Bartosza Kwiatkowskiego, koncentrującego swoją uwagę na predyspozycjach osobowościowych osadzonych, a w szczególności na proaktywności. Transformacja

zasad i norm instytucji totalitarnych w kierunku zmiękczenia ich opresyjnej i zwiększenia funkcji rozwojowej coraz bardziej nakierowywała uwagę badaczy oraz praktyków penitencjarnych na doskonalenie oddziaływań psychokorekcyjnych. Ten rozwój resocjalizacji penitencjarnej wynikał z faktu, iż utożsamiano zmiany w psychice skazanych ze zmniejszaniem się wskaźnika popełniania kolejnych przestępstw. Jednak przymusowa terapia była poddana silnej krytyce, toteż na jej gruncie zaproponowano nowe rozwiązania, takie jak model RNR (*Risk-Need-Responsivity*), które były dostosowane do możliwości finansowych zakładów karnych, a także podmiotowości i praw osadzonych.

Dysertacja mgra Bartosza Kwiatkowskiego stanowi na tej ścieżce rozwojowej poszukiwania nowych idei wykorzystania pozytywnego profilowania skazanych do wzmacniania podmiotowych i autonomicznych sił prorozwojowych tkwiących w zasobach naturalnych samych skazanych istotny element postępu. Podjęta przez doktoranta perspektywa teoretyczna i badawcza ukazuje skazanego nie jako osobę bezwolną sterowaną zewnątrz, ale jako osobę zdolną wykazywać się inicjatywą kierowania swoją przyszłością nawet w warunkach izolacji społecznej i środowiskowej. Autor dysertacji postawił w swojej pracy kilka znaczących celów badawczych, by wykazać, że pewne cechy osobowości mogą decydować o ich skutecznym radzeniu sobie w warunkach więziennych, a także wspierać proces resocjalizacji przez czynny udział skazanych.

Pierwszym celem zaprojektowanych i przeprowadzonych badań w populacji osób skazanych doktorant uczynił ustalenie związku pomiędzy proaktywnością jako cechą osobowości a podejmowanymi przez skazanych zachowaniami proaktywnymi przejawiającymi się czynnym udziałem w procesie resocjalizacyjnym. Oprócz tego doktorant jako ważny cel swoich badań obrał próbę ustalenia różnic pomiędzy wybranymi grupami skazanych osób w poziomie proaktywności jako cechy osobowości oraz w zakresie repertuaru wykorzystywanych przez nich zachowań oraz strategii proaktywnych. Kolejnym celem badań przyjętym przez doktoranta było ustalenie związków pomiędzy proaktywnością i zachowaniami proaktywnymi skazanych a wybranymi cechami osobowości, takimi jak emocjonalność, aktywność, towarzyskość, preferowane wartości (hedonistyczne, witalne, estetyczne, prawdy, moralne, święte), poczucie koherencji (poczucie zrozumiałości, zaradności i sensowności), a także postaw wobec norm moralnych (przyznawanie się do winy, kradzież, namawianie innych do zła). Tak sformułowane cele badawcze mają

znamiona nowości w psychologicznych badaniach penitencjarnych. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że są one wyrazicielem idei poszukiwania dróg do ograniczania tendencji do zachowań przestępczych metodą autoresocjalizacji.

Recenzowana praca dotyczy roli cech osobowości w adaptacji osób pozbawionych wolności do życia w izolacji i w przygotowywaniu się w izolacji więziennej do życia wolnościowego. Liczy ona 275 stron. Praca została napisana w sposób przejrzysty i staranny. Struktura formalna dysertacji, jest prawidłowa, a układ rozdziałów i podrozdziałów jest w zasadzie logiczny i zgodny z podjętym tematem. Choć nie mam większych zastrzeżeń do formalnej strony pracy, to nie oznacza jednak, że jest ona idealna. Przede wszystkim brak jest równowagi między zawartością poszczególnych rozdziałów. Przykładem tego jest np. rozdział 3.2, który ma tylko jeden podrozdział 3.2.1. Proaktywność jako cecha osobowości została, co jest zrozumiałe, wyodrębniona w osobny rozdział, ale nie została dostatecznie wyłożona ciągielność i zarazem specyfika tej zmiennej w porównaniu z wybranymi cechami osobowości opisanymi w rozdziale drugim.

Generalnie rozprawa doktorska swoim zakresem obejmuje liczne zagadnienia dotyczące życia i funkcjonowania osadzonych w warunkach izolacji więziennej, takie jak uwarunkowania organizacyjne zakładów karnych, osobowościowe uwarunkowania adaptacji osadzonych do planowania i realizowania aktywności życiowych w warunkach izolacji społecznej, jak też rola otoczenia społecznego i rodzinnego w funkcjonowaniu adaptacyjnym społeczności osadzonych.

Sumując część teoretyczną chcę powiedzieć, że oceniam ją generalnie pozytywnie.

Część empiryczna pracy składa się z dwunastu rozdziałów, których numeracja nie tworzy ciągłości z częścią teoretyczną. Rozdział rozpoczynający część empiryczną przedstawia cel badawczy, którym jest weryfikacja związków pomiędzy proaktywnością skazanych mężczyzn a podejmowanymi przez nich zachowaniami proaktywnymi, oraz wybranymi cechami osobowości skazanych przy uwzględnieniu czynników socjodemograficznych (wiek, długość orzeczonej kary pozbawienia wolności). W tym samym rozdziale Autor starannie przedstawia problemy badawcze, po których przedstawionych zostaje 10 głównych pytań badawczych stanowiących w kolejnym podrozdziale pracy podstawę do sformułowania 10. hipotez badawczych. Szkoda, że doktorant prezentując hipotezy badawcze nie odnosi się w ich uzasadnieniu do źródeł zarówno krajowych jak i zagranicznych. Tak czy inaczej, w

uzasadnieniu teoretycznym i badawczym stawianych hipotez wykazuje się w części teoretycznej wystarczającą starannością i rozległą podbudową analityczną podejmowanych zagadnień. Znaczna część hipotez nosi znamiona konceptów nowatorskich świadczących o dojrzałości badawczej doktoranta.

Kolejny element pracy stanowi szczegółowy opis sześciu narzędzi pomiarowych, a mianowicie: Skala Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15, Kwestionariusz Zachowań Proaktywnych w Izolacji Penitencjarnej KZP, Kwestionariusz Temperamentu EAS-D, Skala Wartości Schelerowskich SWS, Kwestionariusz Postaw wobec Norm Moralnych, Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29. Co do doboru i charakterystyki psychometrycznej dobranych do badań narzędzi badawczych nie zgłaszam zastrzeżeń.

W rozdziałach 4.7 i 4.8 części empirycznej Autor przedstawił opis osób badanych ze szczegółową analizą, w tym procentową, rozkładu liczebności badanych w podgrupach i scharakteryzował organizację oraz przebieg badań. Ogólnie doktorant przebadał 200. skazanych mężczyzn odbywających karę w dwóch różnych zakładach karnych typu półotwartego. Pierwszą grupę tworzyło 100 osadzonych przebywających w zakładzie karnym po raz pierwszy, natomiast drugą grupę tworzyło 100 recydywistów penitencjarnych. Wszyscy badani znajdowali się w okresie średniej dorosłości (od 35 do 55 lat), a jednocześnie odbywali karę za przestępstwo bez użycia przemocy w przedziale od 3 do 5 lat. Dobór osób badanych w wyselekcjonowanej populacji osadzonych uważam za jak najbardziej uzasadniony, a w szczególności wyeliminowanie osób bezpośrednio przyjętych do jednostki penitencjarnej, jak i takich, które w przeciągu kilku najbliższych miesięcy miały opuścić zakład karny ze względu na ostateczny koniec kary. Odnośnie do liczebności badanych osób, uważam że ze względu na specyfikę populacji i szczególne trudności w dostępie do niej należy ją uznać za wielkość całkowicie wystarczającą do formułowania wartościowych wniosków.

W rozdziale 5. Autor przedstawia wyniki badań i ich interpretację. Autor wskazał kierunki analiz statystycznych dotyczące predyktorów (metodą regresji hierarchicznej), klasyfikacji osadzonych (metodą k – średnich), istotności różnic oraz korelacji. Dane dotyczące ogólnych wyników badań testowych przeprowadzone zostały w oparciu o analizy korelacji pomiędzy zmiennymi zaproponowanymi w modelu badawczym oraz porównań międzygrupowych, które przeprowadzone zostały przy zastosowaniu testów parametrycznych i nieparametrycznych. Choć

wybrany przez doktoranta repertuar narzędzi i procedur statystycznych nie oszałamia przesadnym wyrafinowaniem, to mieści się w przedziale poprawnego, a nawet solidnego warsztatu obliczeniowego.

W kolejnym rozdziale 6. przedstawiono wyniki badań obejmujące związek cech osobowości z proaktywnością i zachowaniami proaktywnymi osadzonych mężczyzn, związek wieku oraz wymiaru orzeczonej kary z proaktywnością i zachowaniami proaktywnymi, oraz związek proaktywności z zachowaniami proaktywnymi badanych skazanych. Po przedstawieniu wyników badań Doktorant przechodzi do rozdziału 7., który zawiera bardzo interesujące „Wnioski z badań”. W ostatniej końcowej części dysertacji doktorant, oprócz ogólnego podsumowania osiągniętych w pracy dokonań, przedstawia też kierunki dalszych badań wyznaczające potencjalne dalsze działania w obszarze wypalenia zawodowego psychoterapeutów. W dyskusji mgr Bartosz Kwiatkowski przedstawił też implikacje praktyczne uzyskanych wyników badań, co jest niezwykle ważne wzięwszy pod uwagę specyfikę grupy badawczej, jaką stanowią osadzeni.

Sumując, w rozprawie doktorskiej poddane zostały analizie zarówno podmiotowe, jak i osobowościowe uwarunkowania kreatywności działań osadzonych w przystosowaniu zarówno do środowiska więziennego, jak i w uprzedzającym przystosowaniu do przyszłego życia wolnościowego. Przy zastosowaniu nowych narzędzi badawczych, takich jak SPIW 15 i Kwestionariusz Zachowań Proaktywnych w Izolacji Więziennnej zidentyfikowane zostały przez doktoranta główne predyktory proaktywności, takie jak temperament, wartości, postawy moralne, poczucie koherencji.

W rozprawie Doktorant odpowiedział na postawione wcześniej pytania badawcze dotyczące interakcji zarówno czynników osobowościowych, socjodemograficznych, jak i podmiotowych z proaktywnością. Poprzez zastosowanie licznych narzędzi badawczych i procedur statystycznych (analiza skupień, równania regresji) uzyskane na grupie 200 osadzonych mężczyzn wyniki stanowią niewątpliwie ciekawy materiał empiryczny wnoszący istotny wkład w wiedzę na ten temat.

Do najważniejszych pozytywnych elementów pracy zaliczyłbym:

1. Znaczący i oryginalny wkład w obszar badań nad adaptacją twórczą osadzonych do środowiska więziennego i wolnościowego poprzez podejmowanie przez nich zachowań proaktywnych.

2. Skonstruowanie i zastosowanie narzędzia badawczego do pomiaru proaktywności skazanych, tj. Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej SPIW15, które między innymi pozwoliło na przeanalizowanie zjawiska kreatywnej adaptacji w warunkach skrajnej izolacji społecznej .
3. Liczne implikacje praktyczne, szczególnie ważne wzięwszy pod uwagę specyfikę analizowanej grupy osadzonych. Przede wszystkim opracowanie adekwatnych podstaw profilaktyki pracy wychowawczej w zakładach karnych.
4. Wyniki badań stanowiące punkt wyjścia do dalszej pracy – liczne kierunki dalszych badań ze wskazaniem potrzeby kontynuacji, co stanowi podstawę do dalszej eksploracji zjawiska, co jest tym bardziej znaczące w obliczu niskiej liczby badań w odniesieniu do proaktywności osadzonych.
5. Dobra znajomość literatury przedmiotu i obszaru badań w temacie rozprawy.
6. Poprawność metodologiczna, komunikatywny język, refleksyjna wiedza.

Do słabszych stron recenzowanej dysertacji zaliczyłbym następujące kwestie:

1. Wszystkie badane wskaźniki proaktywności, a w szczególności zachowań proaktywnych opierają się jedynie na deklarowanych przez osadzonych skłonnościach do podejmowania różnego rodzaju aktywności twórczych znamiennej dla proaktywności. Brakuje w przeprowadzonych analizach uwzględnienia wskaźników obiektywnych i obserwowalnych odnoszących do rzeczywistego stanu z pominięciem opinii badanych osób.
2. Brak podsumowania końcowego poszczególnych rozdziałów.
3. Niepodjęcie próby uporządkowania analizowanych zmiennych w jakimś modelu przyczynowo-skutkowym.

Przedstawione uwagi, które w głównej mierze mają charakter polemiczny, nie deprecjonują ogólnej bardzo dobrej oceny rozprawy. Należy zaznaczyć, że w pewnym zakresie autor dysertacji w swoich komentarzach jest świadom niedoskonałości swojej pracy, jak w przypadku deklaratywności działań proaktywnych (s.231). W ten sposób magister Bartosz Kwiatkowski wykazał się dojrzałością badawczą, która jest jednym z najważniejszych wskaźników oceny wartości pracy naukowej.

Podsumowanie

W dysertacji został podjęty ważny problem naukowy, a jego rozwiązanie badawcze cechuje się dużą oryginalnością rozwiązania. Uzyskane rezultaty oprócz tego, że są interesujące poznawczo mają duży potencjał praktyczny w działalności penitencjarnej.

Pozytywnie oceniam wykazaną przez doktoranta w dysertacji ogólną wiedzę teoretyczną w dziedzinie psychologii. W swojej pracy doktorant wykazał się właściwą wiedzą zarówno z zakresu proaktywnej adaptacji twórczej, jak i metodologii prowadzenia badań naukowych. Poziom metodologiczny pracy, statystycznej analizy danych oraz analizy otrzymanych wyników, wraz z formułowaniem wniosków i podstaw do dalszych badań, świadczy o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Konkluzja

Podsumowując całość rozprawy doktorskiej, wraz z jej mocnymi stronami i przedstawionymi uwagami, uważam, że praca mgra Bartosza Kwiatkowskiego „Wybrane cechy osobowości a zachowania proaktywne osób pozbawionych wolności” spełnia warunki przewidziane w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki obowiązującej aktualnie w Polsce. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie autora rozprawy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Augustyn Bańka

